

<http://sbe.gantep.edu.tr> 'den online ulaşılabilir

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
7(1):124-138 (2008)

Gaziantep
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi

Yeni Şiirimizde Batıcılık ve Üç Şahsiyet

Ahmet Doğu*

Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 27310 Gaziantep

Özet: Türk edebiyatı, İslâm kültür ve medeniyetinden beslendiği uzun bir dönemi, Batı'ya eğilim gösterdiği 19.yüzyılın ortasında tamamlar. İmparatorluğun olduğu gibi devrin şâir ve yazarlarının da ilgi odağı artık Batı'dır. Ancak onlar Batı'dan edebî ve kültürel yönden yararlanmak düşüncesindedirler. Böylece bürokrasinin askerî, mali, idarî ve maarif alanlarında giriştiği yenilikleri onlar edebi ve kültürel sahada gerçekleştirirler. Kültürel alanda Batı'da yaygın olan özel gazeteciliği, edebi alanda ise Fransız edebiyatının edebî türlerini ve bazı sosyal muhtevalarını alan bu zümre, Batı olgusunu, zamanla yaşanan siyasî ve sosyal gelişmeler perspektifinde değerlendirmeğe başlar. Bu bağlamda Tevfik Fikret, "Batıcılık" konusunda sınırların olabildiğince genişletilmesinden yanadır. Şair sadece bilim, sanat ve tekniğiyle değil; Batı'nın bütün kurumları ile benimsemesi gerektiğini düşünür. "Millet" ve "milliyet" bilincinin uyanması ile II. Meşrutiyet sonrası gelişen Milli Edebiyat döneminde, alafrangalığa karşı oluşan "redd" hareketinin yanında "muasırlaşma" sözüyle ifade edilen bir "batıcılık" da izlenir. Yazımız bu noktada "Batı"ya bakışı önce Ziya Gökalp cephesinden değerlendirir. O'na göre "Batı", dahil olunması gereken bir medeniyet dairesidir. Türk Milleti de milli kültürünü korumak suretiyle bu dairede yer almalıdır. Aynı yüzyılda sanatını İslamcı anlayışın izinde sürdüren bir şairimiz olarak Mehmet Âkif, batıdan alınacaklara bir sınırlama getirmekten yanadır. O'na göre Batı, sadece bilimi, sanatı ve tekniği ile bize uygun bir model oluşturabilir. 1912'den itibaren Batı imajı daha da olumsuzlaşan şâir, "medeni" vasfıyla andığı bu dünyayı ağır bir dille eleştirir.

Anahtar kelimeler: Şiir, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Mehmet Âkif

Westing in New Poems and three Persons

Abstract: Turkish literature completes a long period effected by İslamic culture and civilization in 19th century when it has tendency to west. Like empire, poets and writers also focus on west. They benefits from west in terms of literature and culture. In this way, they realize innovations in the field of literature and culture as beauracracy realizes in military, financial, administrative and maarif fields. This group of people who interest in the private journal sector in cultural field, French literature styles in literature and some sozcial topics evaluate "west issue" in the perspective of current political and social developments. In this context, Tevfik Fikret is in the favour of extention of borders related to westernism. He thinks of adopting west not only in terms of science, art and techniques but also in all social institutions. With the awakening of nation and nationalism, in the perod of National Literature emerging after II. Mesrutiyet besides the rejection of westernism (alafranga), westernism called civilization (muasırlaşma) is also emphized. In this article west is evaluated from the point of view of Ziya Gökalp. According to Ziya Gökalp, west is a civilization circle which should be included in. Turkish people should take their place in this circle by protecting national culture. Mehmet Akif, living in the same period and follwing Islamic style in his works, emphasizes that there should be limitations on the innovations taken from west. According to M. Akif, west can only be a model only in terms of science, art and technique. After 1912, M. Akif criticises west more severely.

Key words: Poem, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Mehmet Âkif

I. GİRİŞ

Milletimiz uygarlık tarihinde önemli bir değişimi İslâmiyet'e yönelmesiyle başlatmıştır. Milâdî X. yüzyılda çok yaygın ve belirgin bir durum sergileyen bu değişim, belki de tabandan geldiği için, herhangi bir engellemeyle karşılaşmadığı gibi, halk arasında herhangi bir tepki ya da kaygı da yaratmamıştır.

Bütünüyle gönüllü ve kararlı bir yaklaşım sonucu, İslâmiyet atalarımız arasında hızla yayılmış; milletimiz hiçbir tereddüt göstermeden İslâm uygarlığı sahasına çok hızlı, fakat yumuşak, sorunsuz bir geçiş gerçekleştirmiştir. Böylece, bir taraftan yeni bir uygarlıkla tanışma, diğer taraftan bu zamanlara rastlayan göç olgusuyla yeni coğrafyalara yerleşme ve burada, Araplar ve Acemler gibi dindaş toplumlarla kültürel alanda yoğun ilişkiler kurma, çok geçmeden İslâm kültür ve medeniyetiyle beslenen bir edebiyatın doğup gelişmesine yol açmıştır.

Türkleşme, vatanlaşma sürecini hızla tamamlayan Anadolu, üzerinde kurulan siyasi egemenliklerle (Selçuklu, Osmanlı) giderek Türk-İslâm medeniyetinin üssü haline geldiği gibi, bu atmosferde oluşan edebiyatın da merkezi durumuna yükselmiştir.

Saray güdümlü bu edebiyat, Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinden itibaren, cihan imparatorluğunun şanına yaraşır bir düzeye eriştiği gibi, saltanat merkezi İstanbul'u da İslâm uygarlığının mayasıyla yoğrulmuş seçkin bir kültür merkezi kılmıştır.

Ne var ki, İslâm kültür ve medeniyeti sahasında yaşanan dokuz asırlık bu uzun süreçten sonra gelinen nokta; yeni, farklı bir uygarlık (Batı uygarlığı) alanına hayranlık duyma, eğilim göstermedir. Ancak, bu uygarlık alanına yönelişte artık, tabandan gelen bir gönüllülük değil; Saray tarafından duyulan bir zorunluluk rol oynamaktadır. Dolayısıyla, hareketin lokomotifini de yönetim kademesindeki Osmanlı sivil bürokrasisi ile onların çevresindeki aydınlar olmuştur.¹

Batı uygarlığı alanına yöneliş, üstün kabul edilen Batı'nın bilim ve teknolojiyle ilgilenme ve bazı kurumlarını örnek alma, bizde "Garpcılık" (Batılılaşma) olarak algılanmıştır. Kimi araştırmacılara göre, "Osmanlı İmparatorluğu, Batı uygarlığı adını verebileceğimiz kültür bütünüyle hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir."² Sadece, özellikle yükselme döneminde, Batı uygarlığını umursamayarak hor görmüş, tartışmasız, kendisinin üstünlüğüne inanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'nın üstünlüğü inancının benimsenmesi ise, 1699 tarihini izleyen yıllara rastlar. Başlangıçta üstünlük alanı, doğal olarak, askerî alanla sınırlı tutulmuştur. Bu durum, kısa süre sonra, Batı'nın öteki alanlarda da üstün olduğu inancının doğmasıyla ister istemez değişmiştir.

Batı'nın üstünlüğü düşüncesi, üstünlük alanını giderek genişletince Osmanlı idarecilerinin gündelik yaşayışlarına ve özel mekânlarına Batı uygarlığı kaynaklı ve "kişinin refahına yönelik" unsurlar birbiri ardınca girmeğe başlamıştır. Üst kesimin hayat tarzlarında Batı kökenli değerler yer ettikçe alt ve orta sınıf gruplarının bu durumdan rahatsızlıkları artmış; sonunda bazı isyanların patlak vermesi kaçınılmaz olmuştur.³

Öte yandan Batı'nın üstünlüğü düşüncesi Osmanlı sivil bürokrasisince anlaşılınca, "Avrupa ile ilk sistematik değerlendirmeler" hariciyedeki memurlar tarafından yapılmıştır. Bütün bu gelişmeler sonunda "Tanzimat" adı verilen toplu düzenlemeler gündeme gelmiştir.⁴

¹ M. Şükrü. (1898). *Hanioğlu, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*. cilt I, 2. Baskı, İstanbul, s.10.

² Şerif Mardin. (1992). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, s.9-10.

³ Şerif Mardin, a.g.e., s.11.

⁴ Şerif Mardin, a.g.e., s.11.

II. ŞİİRİMİZDE BATICILIK

Baticılık düşüncesinin edebî ve kültürel alanı etkilemeye başladığı dönem, “Tanzimat” olgusundan sonraya rastlar. Bu kez Baticılık, kendilerine “Yeni Osmanlılar” denilen ve siyasal Baticılık ile edebî alandaki Baticılığı aynı paralellikte yürüten aydınların öncülüğündedir. Bunlar, Tanzimat bürokrasisinin Baticılığını “yüzeysel” buldukları için eleştirirler.

Özel gazeteciliği Baticılık hareketinin önemli bir aracı olarak kullanmayı başaran bu zümre, ikinci adım olarak edebî çalışmalardan yararlanmışlardır. Bu yolla bir yandan Batı edebiyatlarındaki Türk edebiyatında bulunmayan roman, tiyatro, eleştiri vb. birtakım edebî türleri edebiyatımıza getirmişler; diğer yandan bu türlerde yazdıkları eserler aracılığıyla eskimiş gelenek ve göreneklerimizi tenkide, Batılı bazı değerlerle sosyal muhtevaları özellikle şiir yoluyla toplumumuza aktarmaya çalışmışlardır.

Böylece çoğu Yeni Osmanlı Cemiyeti üyesi bu gençler, bütün bu çalışmaların yanı sıra, bir taraftan da siyasî alanda faaliyetlerini sürdürerek İmparatorluğa meşrutiyeti getirme çabası içinde olmuşlardır. Gizli bir cemiyet bünyesinde de olsa, Saray karşısında muhalif bir grup oluşturmuşlar; cemiyetlerinin Saray tarafından öğrenilmesi üzerine de Avrupa’ya kaçarak siyasî çalışmalarını Paris, Londra ve Cenevre gibi şehirlerde sürdürmüşlerdir.

Yeni Osmanlılar’ın Saray’a, dolayısıyla Osmanlı bürokrasisine yönelttikleri eleştirilerin özünde bu kesimce yürütülen Baticılık hareketinin çok sığ kalması yatmaktadır. Halbuki Yeni Osmanlılar bu alanda daha esaslı ve derine nüfuz eden bir Batılılaşmadan yanadılar. Bununla birlikte, bu yolda atılan adımları aşırı bulan, en azından kimi zaman böyle düşünen Yeni Osmanlılar da yok değildir. Örnek olarak Ziya Paşa’yı gösterebiliriz:

Milliyeti nisyân ederek her işimizde
Efkâr-ı Fireng’e tabâiyet yeni çıktı ⁵

Ziya Paşa’nın Baticılık hareketinin ölçüsünün ve sınırının kaçırıldığı yolundaki bu yakınması yanında Batı’yı mamur, müreffeh; İslâm ülkelerini ise viran halde ve sefalet içinde gösteren şu beyti oldukça dikkat çekicidir. Bu beyitte şâir, 19. yüzyılın gelişmiş modern âlemi karşısında İslâm ülkelerinin içler acısı tablosunu bütün çıplaklığıyla gözler önüne serer:

Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm
Dolaştım mülk-i İslâmı hep virâneler gördüm ⁶

Bu ve benzeri objektif tespitlere rağmen gerçekte daha çok üst kesim arasında rağbet gören Baticılık, bu dönemde, alt ve orta tabaka insanları arasında kaygı ile izlenmiş; içten bir tasvip görmemiştir.

Tanzimat döneminde Yeni Osmanlılar tarafından yürütülen Baticılık hareketinin başarılı bir sonuca ulaşması, ilkin kültürel ve edebî alanda gerçekleşmiştir. Kültürel alandaki çalışmaları özel gazeteciliğin doğup gelişmesiyle paralellik gösterir. Bu devrede, İstanbul’da birbiri ardınca özel gazeteler çıkmağa başlar. Çok geç kavuşulan bu kitle iletişim organlarında hemen her gün Batı kültür ve uygarlığını değişik bir yönüyle ele alan yazılar ile farklı edebî türlerde çeviri ve te’lif eser tefrikaları yayınlanmıştır.

Öte yandan Batı edebî hayatı yakından izlenmiş; bu edebiyatın etkisinde yeni bir edebiyat oluşturulmuştur. “Modern Türk Edebiyatı” adıyla da andığımız Avrupaî Türk edebiyatının ilk kurucuları Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi gözlerini Batı’ya çevirmiş şahsiyetlerdir.

Aydınlarımızın Batı kültür ve uygarlığı etkisinde, özellikle Fransız edebiyatını örnek alarak, modern Türk edebiyatını oluşturmaları aşamasında, nesir yolunda gerçekleştirdikleri yeni

⁵ Ziya Paşa’nın *Terkib-i Bend*’indeki bu beyitten, Kenan Akyüz. (1967). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, II:13.

⁶ Kenan Akyüz. (1987). *Batu Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*. İstanbul, s.40.

düzenlemelerden sonra ele aldıkları ilk edebî tür kuşkusuz şiirdir. Bunda şiirin köklü bir geleneğe sahip olmasının yanında “Türk edebiyatında asırlardan beri üzerinde en çok uğraşılan ve herkesçe en çok rağbet gören edebî bir tür”⁷ olmasının da rolü büyüktür.

Yeni şiirin ilk temsilcileri Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal “medeniyet, hak, hukuk, adalet, kanun, hürriyet ve vatan vb.” sosyal temaları şiirlerinde ağırlıklı olarak işledikleri gibi özel basın organlarında yayınladıkları makaleleriyle Batılı bir zihniyetin oluşması için yoğun çaba gösterirler. Bu ilk kuşağın sosyal, siyasal ve edebî bütün faaliyetlerinin özü çağdaşlaşma arzusuna ve düşüncesine dayanır.⁸

Bu nedenle Tanzimat’ın ilk kuşağının şiirlerinde, Avrupa kökenli birtakım kültür ve medeniyet öğelerinin Türk insanına tanıtılması vesilesiyle, Batı’ya dolaylı olarak değinilmiştir. Bu aşamada edebiyat alanında olduğu gibi sosyal ve siyasal alanda da Batı’nın bir model, örnek teşkil ettiği ve aydınlarımız arasında hayranlık uyandırdığı kolaylıkla söylenebilir.

İkinci kuşak şairlerimiz (R. Mahmud Ekrem, Abdülhak Hâmit Tarhan) sosyal temalara pek eğilmedikleri için şiirlerinde Batı’ya ait kültürel değerlere yer vermemişler daha çok şiiri, romanı ve tiyatrosuyla Türk edebiyatını Batı edebiyatı düzeyine bir adım daha yaklaştırma çabasına girişmişlerdir. Muhteva olarak ise, aşk ve tabiat temalarına ağırlık vermişlerdir. Batı şiirini biçim yönünden de örnek alarak yeni şiirimizin muhtevaca olduğu gibi biçimce de modernleşmesini sağlamışlardır.

Modernleşme çabasındaki Türk edebiyatında bu doğrultuda ilk kesin sonuca Servet-i Fünûn döneminde ve önce şiir türünde ulaşılmıştır. Özellikle biçim yönünden önemli gelişmeler sağlayan Türk şiirinin bu devirde genellikle, “aşk, tabiat ve aile hayatı” gibi bireysel temaları işlediği görülür. Servet-i Fünûn şairlerinin kullandıkları nazım şekilleri arasında Fransız edebiyatından alınan “sone” ler önemli bir yer tutar.

Servet-i Fünûn şairlerinin, Fransız şiirinin 19. yüzyılda geçirdiği her merhaleyi yakından izledikleri ve bu yolla şiirimize, “yeni bir duyuş ve hayal kuruş tarzı, yeni bir zevk ve estetik” kazandırdıkları bu dönemde, Türk şiirinin Batı’dan etkilenmeyi sürdürmüş olması, kayda değer önemli bir husustur.

III. TEVFİK FİKRET’İN SİİRLERİNDE BATICILIK

Servet-i Fünûn döneminin diğer şairlerinden farklı olarak Tevfik Fikret, birbirine zıt iki safhadan oluşan bir sanat anlayışına sahiptir. Birinci safhada Servet-i Fünûn şiirinin sanat anlayışına ve ilkelerine sımsıkı bağlı bulunan şairin, ikinci safhada toplumcu bir çizgiye ulaştığı dikkatimizi çeker.

Gerçekten de Tevfik Fikret, şiirimizin her bakımdan Avrupai bir hüviyet kazanmasında en çok emeği geçen edebî bir şahsiyettir. Onun şiirimize kazandırdıkları hususunda yapılan şu değerlendirme ne kadar yerinde ve gerçekçi bir tespittir:

“Türk edebiyatını 1860’dan beri devam eden batılılaşmanın kesin safhasına hızla ulaştırmış olan Servet-i Fünûn hareketinde büyük yeri bulunan Tevfik Fikret’in XIX. asrın sonlarında Türk şiirinin tamamıyla Avrupaî bir görünüş almasındaki payı büyüktür... Gerçekten de Fikret’in şiiri, şekil bakımından Avrupaî olduğu gibi; bütün iç unsurları ile de tamamıyla batılıdır.”⁹

Bu çizgi doğrultusunda önce II. Meşrutiyet’e (1908), daha sonra da Cumhuriyet’e (1923) uzanan Türk tarihinin bu en çetin dönemecinde, Fikret’in 1899 yılından itibaren toplumsal temalarla iyice yoğunlaştığını görürüz. Şairin toplumsal düşüncelerinin temel hedefi Batı medeniyetidir. O nedenle, Avrupa’da öğrenim gören oğlu Halûk’a hitap eden mısralarında ondan bu yönde yürümesini, bütün gücüyle çaba göstermesini ve bir ışık (aydınlık) kervanı bulup mutlaka katılmasını istemiştir:

⁷ Kenan Akyüz, a.g.m., ss.19-21.

⁸ Kenan Akyüz, a.g.m., s.21.

⁹ Kenan Akyüz, a.g.m., s. 77.

Bu geçit işte böyle dar, muğveç
 Ey şetaretli yolcu, sen yürü, geç .
 Sen bu menhelde kalma, sıçra, atıl;
 Bir ziya kârbâmı bul ve katıl. ”¹⁰

Bu devrede şair, Batı medeniyetinin şiddetli bir savunucusudur. Bilim, sanat ve tekniğiyle olduğu gibi kültürü ve tüm kurumlarıyla Batı'nın topyekün benimsenip kabulünden yanadır. Öyle ki, bu yönelişte ona göre hiçbir eksik bırakmamalı, ne bulunursa alınıp getirilmelidir:

“Ne bulursan bırakma: Sanat, fen,
 İğtimâd, iğtina, cesaret, ümîd,
 Hepsi lâzım bu yurda, hepsi müfid
 Bize bol bol ziyâ kucakla getir.
 Düşmek etrafı görmemektendir.”¹¹

Zira, Fikret'e göre bu âlem yani Batı, tüm insanların aydınlanacağı, fikir özlemine sonsuza dek açık bir ufuktur. Nitekim “Sultaniye” üzerine yazdığı bir manzumede bu okulu, Osmanlı'yı Batı medeniyetine eriştirmede önemli bir köprü görevi üstlenecek bir kurum olarak gördüğünden şöyle diyecektir:

“Garb, iştiyak-ı fikre açık bir ufuk ve sen
 Şark'ın bu ufka açılan bir derçesi!”¹²

Tevfik Fikret'in idealizmini yansıtan birçok manzumenin ortak paydası “medeniyet”tir. Batı medeniyetinin kastedildiği bu kavramla milletlerin yükselip gelişmişliği, ilerlemişliği anlatılmak istenmiştir. “Bir Kız Mektebi İçin” başlıklı manzumesinde şâirin Osmanlı gençlerine ısrarla yükselişi tavsiye etmesi bu yüzdendir:

“... Fakat vatan ikmâl-i şân için
 evlâdının kemâlini ister; o mutlaka
 ister ki siz de himmet edin, siz de yükselin.”¹³

O bilmektedir ki, çağın gelişme ve ilerlemesine ayak uyduramamak; bilime, sanata ve tekniğe yabancı kalmak düşüşe başka bir deyişle çöküşe uygun zemin hazırlamaktır. Oysa yükseliş ilimle, irfanla mümkündür. Bu nedenle insanlık için “en yüce bir gaye” olan medeniyete koşmak zorunludur:

“Osmanlılar, tekâmül-i âsâra ecnebî
 kalmak sukûta doğru eğilmektir; iğtilâ
 İrfansız olmuyor. Medeniyet, ki en celîl
 Bir gâyedir, o gâyeye koşmak ve ibtidâ
 millette kabiliyyeti ihyâ için asîl,
 müsmîr bir içtihad ile gehvâre-i hayât
 gehvâre-i necât olan âgûş-ı mâderî
 techiz edilmek ister...”¹⁴

¹⁰Tevfik Fikret. (1985). *Halûk'un Vedâ'ı (Halûk'un Defter'inden) Rübâb-ı Şikeste*. Hz. Fahri Uzun, İstanbul, ss.68-69.

¹¹ Tevfik Fikret, a.g.e., s.69.

¹² Tevfik Fikret, a.g.e., s.64.

¹³ Tevfik Fikret, a.g.e., s.58.

¹⁴ Tevfik Fikret, a.g.e., ss.60-62.

XX. yüzyıl bir yükselme çağıdır. Batı daima bu yolda uğraşp didinmekte, sürekli yükselmektedir. Fikret'e göre Türk genci de bunun için çaba göstermeli, uğraşp didinmeli ve Batılılar gibi durmaksızın, yorulmaksızın çalışmalıdır:

“Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;
Doymaz beşer dedikleri kuş i'tilâlara...
Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamânı geçti, çalışmak zamanıdır!”¹⁵

Artık milletler için kaçınılmaz iki son vardır: İlerleme veya düşüş! Çalışp çabalayan, uğraşp didinen yükselecektir. Aksi takdirde düşüş kaçınılmazdır:

“Bir ufk-ı i'tilâ açılır, yükselir hayât
Yükselmeyen düşer: Ya terakkî, ya inhitât”¹⁶

Fikret'e göre insan tembellikten, miskinlikten, bıkkınlık ve yılgınlıktan ki bu vasıflar gelişmemiş Doğu dünyasına özgüdür, bir an önce kurtulup gözlerini medenî dünyaya çevirmelidir. Batı, <<gayret ve azîm, vekar ve hürriyet dolu bir medeniyet ülkesi>>dir. Çevresindeki gelişmeleri; uğraşp didinmeleri dikkatle izleyen her insan, kendi kendine şu soruyu sorabilmelidir:

“...
Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım
Gülsün neden cihan bana, ben yalnız ağlayım?”¹⁷

Oysa yükselmek; refahı ve mutluluğu yakalayıp sevinmek ne haz verici bir durumdur:

“Yükselmek âsümâne ve gülmek, ne tatlı şey!..”¹⁸

Halbuki çevresine yabancı; medeniyet ışığından feyz alıp aydınlanmamış, dünyadaki gelişmelerden habersiz milletler, bir kısır döngü içerisinde bocalayıp kalırlar ve sonunda çöküşe doğru hızla yol alırlar. Onları bu duruma çevrelerini dikkatle gözleyememeleri, olup bitenlerden, meydana gelen gelişmelerden habersiz olmaları getirmiştir. Çünkü, şâirin de vurguladığı gibi, <<Düşmek, etrafı görmemektendir.>>

Bunun içindir ki, yeni şiirimizin önde gelen şâiri Tefik Fikret, Batıcılık konusunda sınırların olabildiğince genişletilmesinden yanadır. Bilimi, sanatı, fenni ve hayat tarzı ile Batı'nın topyekün benimsenmesi gerektiğini düşünmektedir. Ona göre yükselişin, refah ve mutluluğun yolu buradan geçmektedir.

Zira içinde yaşanan asır, Fikret'in ifadesiyle <<... barikalar asr-ı feyzidir.>> O bilmektedir ki irfan kudretiyle yapılamayacak hiçbir şey yoktur:

“Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın
Her şey olacak kudret-i irfanla inandım.”¹⁹

Fen ve irfanın o dönemde kaynağı kuşkusuz gelişmiş Batı, yani Avrupa ülkeleridir. Bu nedenle medenî dünyaya ayak uydurmak isteyen, çağdaş medeniyet düzeyine erişmeyi

¹⁵ Tefik Fikret, a.g.e. , s.56.

¹⁶ Tefik Fikret, a.g.e. , s.56.

¹⁷ Tefik Fikret, a.g.e. , s.80.

¹⁸ Tefik Fikret, a.g.e. , s.69.

¹⁹ Tefik Fikret, a.g.e. , s.88.

hedefleyen her toplum, her millet, Doğu dünyasının benliğine yamadığı uyumsuzluk, tembellik, miskinlik, yılgınlık ve gafletten bir an önce kurtulmalı; şâirin, <<Silkin, şu mezellet tozu uçsun üzerinden.>>²⁰ dizesinde ifade edildiği gibi, manevî varlığını kaplamış olan mezellet tozundan silkinmelidir. Böylece, düşünen, uğraşıp didinen, bilim, fen ve sanata kendini adanmış bireyler yetiştiren, çalışma azim ve kararlılığından asla vazgeçmeyen bir toplum haline gelmek zorundadır. Fikret bu duygu ve düşünceler çerçevesinde gençlere hitap ettiği bir manzumesinde şöyle haykıracaktır:

“... Siz, ey fezâ-yı ferdânın
küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!
Ufukların ebedî iştiyakı var nûra,
Tenevvür... Asrımızın işte rûh-ı âmâli;
Silin bulutları, silkin zılâl-i ehvâli,
Ziyâ içinde koşun bir halâs-ı meşkûra”²¹

IV. ZİYA GÖKALP’İN SİİRLERİNDE BATICILIK

Yeni şiirimiz, İkinci Meşrutiyet (1908) sonrasında ülkede yaşanan sosyal ve siyasal gelişmelerin etkisiyle yeni bir mecraya girer. Türk şiirinin bu yeni mecraya yönelmesinde en büyük çaba “Yeni Lisancılar” a aittir. 1911 yılında Selânik’te Genç Kalemler dergisi çevresinde toplanan Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip Yöntem’in önderliğinde oluşup gelişen bu edebî hareket, Millî Edebiyat Dönemini başlatır.

Millî edebiyat akımının fikir babası kuşkusuz Ziya Gökalp’tır. Aynı zamanda büyük bir sosyolog olan sanatçı önce, şiire yeni bir çığır açma yolunda, hece ile şiir yazmakta olan şâirleri çevresine toplar; daha sonra da Servet-i Fünûn ve izleyicileri Fecr-i Âtî şâirlerini eleştirerek işe koyulur:

“...Siz Parnasse, biz Ortaç eri
Bizden olan her fert görür ileri;
İğreti sanattan, millî hüneri
İstemez yabancı eserlerden baş.
...
Ey şâir Parnasse’tan çık, gel Ortaç’a
Baudelaire’i, Verlaine’i kesme haraca
Sen kendi gücünle tırman yamaca
Bu yükseliş, belki olur bir mi’raç...”²²

Akımın oluşum safhasında, kültürel alanlarda millî kültür öğelerine ağırlık verilmesinden yana olduğunu gördüğümüz Gökalp, yukarıdaki kıt’aların alındığı “Sanat” başlıklı manzumesinde yabancı etkilere bütün kapıları kapattıklarından söz etmiştir:

“İrmağız, her akan sele uymayız,
Şarktan, garbdan esen yeke uymayız
El uysun bize, biz ele uymayız,
Biz dilmaç değiliz, yalvacız yalvaç.”²³

Gazete ve dergi yazılarıyla olduğu gibi şiirleriyle de millî edebiyat akımını edebî ve fikrî yönden besleyen şâir, Türkiye’nin sosyal değişim sürecinde bilimselliğe dayanan bir kültür

²⁰ Tefik Fikret, a.g.e., s.97.

²¹ Tefik Fikret, a.g.e., s.76.

²² Kenan Akyüz, a.g.Ant., s.708.

²³ Kenan Akyüz, a.g.Ant., s.708.

sentezine ulaşarak yol ayrımındaki milletimize duygu yüklü olduğu kadar akılcı ve gerçekçi de sayılabilecek olan bir yol göstermiştir: Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak.

Ziya Gökalp “muasırlaşma” kavramı ile Batı medeniyeti dairesine girmeyi, Batı medeniyetini benimseyip özümsemeyi kastetmiştir. Nitekim ünlü eseri “Türkçülüğün Esasları”nda Türk sosyal bünyesi için uygun bulduğu bu sentezin, “Türkçülüğün Esasları”nın birinci prensibi olarak nasıl özetlenebileceğini şu veciz ifade ile ortaya koymuştur: <<Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Garp medeniyetindenim.>>²⁴

Ziya Gökalp’e göre Batıcılık (Garpçılık), Batı medeniyeti dairesine girmek ve bu medeniyette Batılılar düzeyine erişmektir. Bu yüzden Tanzimat hareketini gerçek anlamda Batılılaşma saymaz. O’na göre Tanzimatçılar, Doğu medeniyetiyle Batı medeniyetini birleştirerek bu bileşime dayanan karma bir medeniyet yaratma arayışı içine girmişler; böyle bir şey imkânsız olduğu için de başarılı olamamışlardır:

“Vaktiyle, Tanzimatçılar da bu lüzümü idrak ederek, Avrupa medeniyetini almağa teşebbüs etmişlerdi: Fakat onlar aldıkları şeyleri yarım alıyorlar, tam almıyorlardı. Bundan dolayıdır ki ne bir hakiki darülfünûn yapabildiler, ne mütecanis bir adliye teşkilâtı vücuda getirebildiler ...

Tanzimatçıların büyük bir hatası da bize şark medeniyetiyle garp medeniyetinin terkiibinden bir irfan halitası yapmak istemeleriydi. Sistemleri büsbütün ayrı umdelere istinat eden iki makûs medeniyetin imtizac edemeyeceğini düşünememişlerdi.”²⁵

Bu çerçevede Ziya Gökalp’in değerlendirmesine göre Batı (Garp) bilimde, sanayide, askerî ve hukukî teşkilâtlanmada kaydettiği gelişme ve teknolojik ilerlemelerle Avrupa’yı temsil etmektedir. Kısaca söylemek gerekirse çağdaş medeniyeti simgelemektedir.

Bu anlayışla Gökalp, mevcut kurumlarıyla Batı’yı bizim için yararlı bir model olarak görürken, onun medeniyet cephesine işaret etmiştir. Bu yönüyle Batı, sanatçının gözünde âdetâ bir akademidir. Nitekim Yeni Hayat’ta yayınladığı “Medeniyet” başlıklı manzumesinde Batı’yı nasıl gördüğünü açıklarken:

“Avrupa bir akademi, âzâları milletler;
Her biri bir nurlu dehâ, çünkü ayrı harsı var.
Avrupa bir dâr-ül-fünûn, hocaları milletler;
Her birinin ihtisası, bir örneksiz dersi var.

Bu nurlardan biri sönse medeniyet loş kalır;
Derslerinden biri durur, bir kürsüsü boş kalır.

Medeniyet beynelmilel yazılacak bir kitap;
Her faslını milletin harsı teşkil edecek.
Medeniyet bir konser ki birçok çalgı saz, rubâb
Birleşmekle bir ahengi ancak tek mil edecek.

Bu kitabın bir mebhası eksik olsa okunmaz;
Bir âleti yoksa, ahenk gönüllere dokunmaz.”²⁶

Şiirin ilk kıt’asında Avrupa’yı “Akademi”, “Dârülfünûn” (Üniversite) olarak niteleyen büyük düşünür Gökalp, bu akademinin üyeleri, üniversitenin hocaları olarak da milletleri gösterir. Ona göre her milletin kendine özgü bir harsı (kültürü) vardır. Bunlar milletlerin birlikte yarattıkları ortak medeniyetin hayat damarlarıdır.

Milletler, dahil oldukları medeniyeti kültürlerine aşlamak suretiyle o medeniyetin beslenme kaynaklarından biri haline gelirler. Böylece her alanda yükselişe geçerler. Medeniyeti

²⁴ Ziya Gökalp. (1967). Türkçülüğün Esasları, (Hz. Mehmet Kaplan), İstanbul, s.63.

²⁵ Ziya Gökalp, a.g.e. , s.59.

²⁶ Kenan Akyüz, a.g. Ant., s.708-709.

kültürlerine aşlamayan milletler Gökalp'a göre gelişip bir varlık gösteremezler. O, Tanzimat yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği bocalamayı da aynı nedene bağlar:

“Tanzimatçılar, Osmanlı Medeniyeti'ni garp medeniyetiyle telife çalışmışlardır. Halbuki iki zıt medeniyet yan yana yaşayamazlar; sistemleri biri birine muhalif bulunduğu için ikisi de biri birini bozmağa sebep olur. Meselâ, garbın musiki fenniyle şarkın musiki fenni biri biriyle itilâf edemez. Garbın tecrübî mantığı ile şarkın iskolastik mantığı yekdiğerleriyle barışamaz. Bir millet ya şarklı olur, ya garplı olur. İki dinli bir fert olamadığı gibi, iki medeniyetli bir millet de olamaz. Tanzimatçılar, bu noktayı bilmedikleri için, yaptıkları teceddütte muvaffak olmadılar.”²⁷

Yukarıdaki manzumenin ikinci kıt'asında medeniyetin, aynı medeniyet dairesindeki milletlerin kültürleriyle hayat bulup yükseleceğini vurgulamak üzere iki ayrı benzetme üzerinde durulur. Birincisinde medeniyet, <<beynelmîlel yazılacak bir kitap>>a benzetilir. Bu kitabın her faslı ayrı bir milletin kültüründen oluşmaktadır. İkincisinde ise medeniyet, konser veren bir orkestra olarak düşünölmüştür. Bu orkestranın her bir sazı, her bir enstrümanı farklı bir milleti simgeler. Hepsi birlikte uyum içinde çalıştıkları vakit dinleyenleri hayran bırakan, kulağa hoş gelen bir musiki oluşur. Sazlardan biri eksik olduğunda ya da çatlak ses verdiğinde ise, Gökalp'a göre, gönlümüzü okşayacak bir ahenk oluşmaz. Böylece Gökalp, kültür-medeniyet ilişkisine kendince bir yorum getirir.

Sonuç olarak Ziya Gökalp'ın Batıcılığı, medeniyet alanında Avrupa'nın örnek alınması gereken bir model olduğuna inancına dayanmaktadır. Kısaca, milletimiz Batı medeniyeti dairesine dahil olmalı, millî kültürünü de ihmal etmemelidir, demektedir. Kültürümüzün milletimizin gelişip yükselmesine olumlu katkıda bulunabilmesi için de dahil olduğumuz medeniyetin millî kültürümüze aşılması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, millî kültürümüzün önemli bir ögesi Türk iktisadî hayatının da Batılı milletlerin iktisadî hayatları düzeyine eriştirilmesinin zorunluluğuna inandığını belirten Gökalp diğer alanlardaki başarılarımızın şartını da iktisadî hayatımızdaki gelişmeye bağlar ve “Bir memlekette iktisadî hayat yüksek değilse ne ilim, ne sanat, ne felsefe, hattâ ne de ahlâk ve din yüksek tecellilerini gösteremez.” (Küçük Mecmua, 1922) diyerek, arzu edilen medenî âleme (Batı) erişmede, Avrupa medeniyeti ile aşılması millî kültür öğelerinin her birinde belirli bir yükseliş, belirli bir gelişim sağlayabilmenin iktisaden büyüme şartına bağlı olduğunu özellikle vurgulamış olur.

V. MEHMET ÂKİF'İN SİİRLERİNDE BATICILIK

İkinci Meşrutiyet (1908) sonrası şiirimizde, döneme egemen olan fikrî akımın dışında, kendi yolunu kendisi çizerek cemiyetçiliği sanatının ana düzlemi kılmış bir vatan şâirimiz vardır: Mehmet Âkif Ersoy. 1908 yılına gelinceye kadar “Safahat şâiri” çizgisini sürdürmüş olan sanatçının Meşrutiyet'in ilânı yıllarından başlayarak “vatan” genel temasını işlemeye ağırlık verdiğini görürüz. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun adım adım çöküşe doğru gittiğini sezmiştir. Yüređi din, vatan ve millet duygularıyla yanıp tutuşan büyük şâirin zihni, aynı duyguları paylaşan her Türk aydınında göröldüğü gibi, artık kurtuluş çareleri aramaya koyulmuştur.

Bu arayışta, O'nun ilk adım olarak toplumu düzeltme işine (toplum mühendisliği) giriştiğini görüyoruz. Çünkü Âkif, tüm kalbiyle inanmaktadır ki, toplumu düzeltmeden; ona güçlü dönemlerdeki yüksek maneviyatı, fizikî dinamizmi, fikrî genişliği, bilimsel düşünme ve kavrayış becerisini kazandırmadan içine düştüğü zilletten kurtarmak imkânsızdır. Bu amaçla Âkif, daha Safahat'ın ilk kitabında (Safahat, Birinci Kitap, 1911) toplumumuzu zehirleyen “sefalet ve atalet kaynaklarına” baş kaldırır. Bizi medenî âlemden geri bırakan her bir sosyal hastalığı tek tek belirleyip ortaya çıkarır. Bununla Türk milletine, onu çağın gerisine iten, sefalet ve ataletle yönelten bütün unsurlardan kurtulabilme duygusu aşlamak ister.

²⁷ Ziya Gökalp, a.g.e. , s.40.

Bu çerçevede bireylerde, yeri geldikçe bazı durumlara karşı “acıma hissi”, bazı şeylerden “iğrenme” hissi, bazı durumlarda da tembellek ve miskinlikten kurtularak gayrete gelme, azim gösterme duygusu uyandırmaya özen gösterir. Bunu yaparken yer yer isyancı bir tutum da sergileyen millî şâirimiz Âkif, bir toplumu içine düştüğü duyarsızlık batağından kurtarmadan onu atılımcı, zinde bir ruha kavuşturmanın mümkün olamayacağını düşünür.

İşte bu nedenle daha ilk Safahat’ta Hasta, Seyfî Baba, Mahalle Kahvesi, Meyhâne, Köse İmam, Durmayalım ve Azim gibi manzumeleriyle özlemini duyduğu ideal bir toplumla bağdaştıramadığı sosyal güvensizlik, hamiyetsizlik, “sefalet ve atalet” yuvalarından çıkamama, tembellek ve miskinlik gösterme gibi hususlara karşı çıkmıştır. Bunlardan sıyrılmadan bir milletin kendine çeki düzen veremeyeceğini savunan şâir, önce geçmişimizden örnekler vererek nasıl bir millet olduğumuz gerçeğini gözler önüne serer:

“Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmiş dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün âfâkı insâniyetin,
Nûr olup fişkirmişiz tâ sînesinden zulmetin;
Yarmışız edvâr- ı fetretten kalan yeldâları;
Fikr-i ferdâ doğmadan yağdırmışız ferdâları!
.....
Yükselip akvâmı almış fevç fevç âgûşuna;
Hepsi dalmış vahdetin âheng-i cûşâcûşuna.”²⁸

böylece önce ecdâdımızı doğru tanımamıza yardımcı olan şâir, bu aşamada yavaş yavaş Batı dünyasından söz etmeye, o dünyayı Doğu (Şark) ile karşılaştırmaya başlar:

“Köprüler asma imiş Avrupa âfâkında...
Varsın olsun, o da bir şey mi? Bizim Şark’ın da,
Böyle daldırma olur...”²⁹

diyerek, bize ait olana alaycı bir bakış sergiler. Bir yerde de bu iki dünyayı (Batı-Doğu) tamamıyla gerçekçi bir bakışla ele alarak şöyle karşılaştırır:

“Bakın mücâhid olan Garb’a şimdi bir kere
Havâyâ hükmediyor kani olmuyor da yere.
Dönün de âtil olan Şark’ı seyredin: ne geri!
Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!”³⁰

Şâir bazen de milletin öncüsü durumundaki düşünürlerimizin bu yoldaki tavsiyelerine değinir:

“Garb’ın efkârını mâl etmeli Şark’ın beyni;
Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; yani.”³¹

Bu bağlamda ilginç olan, dikkat çeken nokta, daha Meşrutiyet (1908) yıllarında Âkif’in Batı’yı “medenî” bir dünya olarak kabul etmesi ve aynı sıfatla anarak bu âlemin Doğu’dan (Şark) üstünlüğünü yeri geldikçe vurgulamasıdır. Safahat’ın çeşitli kısımlarında geçen şu mısralar bu düşüncelyi doğrular mahiyettedir:

²⁸ Mehmed Âkif. (1982). *Safahat*. Tertip eden: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, s.221.

²⁹ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.155.

³⁰ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.264.

³¹ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.182.

“Medenî Avrupa, bilmem neye görmezdi bunu?”³²
 “Medenî Avrupa’nın dâmen-i irfânında”³³
 “Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?”³⁴

Şâirin, “Medenî Avrupa”yı milletimizin hangi bakımlardan örnek alabileceğini açıkladığı bölümde (Süleymaniye Kürsüsü’nde), öncelikle çeşitli milletler, ülkeler üzerinde tek tek durarak bunlar hakkında tanıtıcı bilgiler verdiğini görürüz. Bunlar arasında Âkif’in en çok sevdiği, beğendiği ve hayranlık duyduğu millet Japonlardır. O’nun Japonlar’dan söz ederken:

“Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...
 O da sahiplerinin lâhik olan izniyle
 ...
 Garb’ın eşyası, eğer kıymeti hâizse yürür;
 Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!”³⁵

diyerek, bu milletin Batı’yı (Medenî Avrupa) hangi yönlerden örnek aldığını açıklar. Japonlar’ın Batı’ya körü körüne hayranlık beslemediklerini, onlardan sadece ihtiyaçları olan bilimsel ve teknik alanlarda yararlandıklarını özellikle vurgularken; bizlere Batı dünyasından hangi bakımlardan yararlanabileceğimiz hususunda kılavuzluk etmiş olur.

Aynı kitabın (Safahat, İkinci Kitap: Süleymaniye Kürsüsü’nde) sonlarına doğru, Şark dünyasını bir baştan öbür başa gezip dolaştığından; birtakım kurumlarında titizlikle incelemelerde bulunduğundan söz eder:

“Bana siz âlem-i İslâmı sorun, söyleyeyim;
 Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim,
 Şark-ı Aksa’dan alın, Mağrib-i Aksa’ya kadar,
 Müslüman yurdunu baştan başa kaç devrim var!”³⁶

Âkif’in maksadı, “Medenî Avrupa”nın karşısında nasıl bir Müslüman (Şark) dünyasının bulunduğunu milletimize göstermektir. Onun içindir ki önce “Şark” (Doğu) dünyasına ilişkin izlenimlerini okuyucunun dikkatine titizlikle sunar:

“<<Ne gördün, Şark’ı çok gezdin?>> diyorlar. Gördüğüm: yer yer,
 Harap iller, serilmiş hânümânlar , başsız ümmetler ;
 Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar ;
 Buruşmuş çehreler , tersiz alımlar , işlemez kollar ;
 Bükülmüş beller , incelmüş boyunlar , kaynamaz kanlar.
 Düşünmez başlar, aldırılmaz yürekler , paslı vicdanlar ;
 Tegallübler , esâretler ; tehakkümler , mezelletler ;
 Riyâlar; türlü iğrenç iptilâlar, türlü illetler.”³⁷

Sonra, Şark’ın yüzyıllardır önderliğini yapmış olan Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu durumdan söz ederek onun da diğer Şark ülkelerinden pek farklı olmadığını vurgular. Bunu yaparken geriliğimizin nedenlerine inmeyi de ihmal etmez. Önce, yöneticisinden halk tabakasına kadar değişik kesimlerdeki yozlaşmaya, çürüyüp kokuşmuşluğa değinir:

³² Mehmed Âkif, a.g.e. , s.164.

³³ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.176.

³⁴ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.179.

³⁵ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.171.

³⁶ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.162.

³⁷ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.449.

“Sığmıyor en büyük endâzeye işler artık;
Saltanat nâmına, din nâmına bin maskaralık...

...
Nerde bir maskara sivrilse, hayâsızlara pîr ,
Haydi Mabeyn-i Hümâyûna!.. Ya bâlâ, ya vezîr!
Hele ilmiye bayâğdan da aşâğ bir turşu
Bâb-ı Fetvâ denilen dâire ümmî koğuşu!”³⁸

Sonra İslâm dünyasının eski bilim ve kültür merkezlerini anarak o kurumlardaki bozulmadan, içi burkularak şöyle söz eder:

“O Buhârâ! O mübârek, o muazzam toprak!
Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!
İbn-i Sinâ’ları yüzlerce doğurmuş iklim,
Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akîm!
O rasad-hâne-i dünya, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mazisiyle:
Ay tutulmuş, <<Kovalım şeytanı kalkın!>> diyerek,
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!”³⁹

Görüldüğü gibi Batı, bilimin aydınlık ufkunda her gün yeni yeni ilerlemeler, gelişmeler kaydederken; Doğu dünyasının, içinde bulunduğu cehâlet nedeniyle, hurâfeler batağına saplanıp kaldığını şâir, özellikle dikkatlere sunar. Doğu dünyasının eski bilim yuvalarını yüzüstü bırakarak bilime ve fenne sırt çevirmesi gerçeğini, Âkif’in dizeleri kadar duygulu ve etkili anlatan manzumeye rastlamak imkânsızdır. Bu gerçek, yani geçmişin en ileri bilim ve kültür yuvalarını kurmuş olan Şark dünyasının cehâletin, hurâfelerin ve zilletin kucacağına düşmüş olması gerçeğinin karşısında şâir, büyük acı duyar, âdeta kahrolur ve şöyle figân eder:

“Şarkın mefâhir dolu mâzî-i kemâli
Ya Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hâli!”⁴⁰

Okuyucunun küçük bir kıyaslama yaparak ibret alabilmesi için şâir, bu hususta o sıralar bizden daha iyi bir konumdaki Hindistan’dan da söz eder. Hintliler’in dahi bize göre daha bilinçli hareket ettiklerini; Batı’yı izlerlerken yersiz özentilere kapılmadıklarını, körü körüne taklide yeltenmediklerini vurgular. Sadece bilime yöneldiklerini belirterek bu alanda Batı’nın bile saygı duyduğu bilim adamları yetiştirebildiklerinden söz eder:

...
Ulemâ var ki; huzurunda bugün Garp eğilir.
Hele hayran kalır insan yetişen gençlere de
Bunların birçoğu tahsil eder İngiltere’de.
...
Öyle maymun gibi, taklide özenmek bilmez,
Hiss-i milliyeti sağlamdır onun, eksilmez.
Garb’ın almışsa herif, ilmîni almış yalnız,
Bakıyorsunuz: eli san’atlı fakat, turnaksız!”⁴¹

³⁸ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.163.

³⁹ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.168.

⁴⁰ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.486.

⁴¹ Mehmed Âkif, a.g.e. , s.172.

Âkif bu dizeleriyle, milletimiz için de kurtuluş yolunun Batı'nın bilim ve tekniğini almaktan geçtiğini vurgularken bu yolda millî kültüre sahip çıkmanın önemine de özellikle değinir.

İkinci Kitap'ın sonunda şâirin, “Terakkî Sırrı” başlığı altında, milletimize gelişme ve ilerlemenin gerçek sırrını verme çabasına giriştiğini görürüz:

“İstedim sonra, neden böyle Japonlar yüksek?
Nedir esbâb-ı terakkîsi? Yakından görmek?”⁴²

diyerek Âkif, Japon toplumu üzerinde gerçekleştirdiği bu incelemenin sonunda ulaştığı kanaati, milletimize hitaben yazdığı şu dizelerde dile getirirken, her vesileyle vurguladığı gibi, Batı yine sadece bilimi, sanatı ve çok çalışması ile bize çizilen en uygun bir model olmaktadır:

“Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini,
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hatırda tutun ettiğim ihtârî demin:
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi <<mâhiyet-i rûhiyyeniz >>niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.”⁴³

Dizelerde de anlatılmak istendiği gibi, şâirimiz Batı'nın yalnızca bilimini, sanatını almamızın yerinde olacağını belirtmekte; sonra da var gücümüzle ve oldukça hızlı bir tempoyla çalışmamız gerektiğini bildirmektedir. Ayrıca, izlenecek bu yolda millî benliğin yitirilmemesinin önemi de vurgulanarak millete gerçek kılavuzun bizi biz yapan bu değerler olduğunun bilinmesi istenmektedir.

Balkan Savaşı (1912) öncesinde, Batı'yı medenî bir âlem olarak gören ve yeri geldikçe Doğu dünyasına olan üstünlüğünden söz eden Âkif, onun emperyalist, saldırgan, sömürgeci yönüne henüz değinmez. Her halde milletimizi ürkütmek için olacak ki, bildiği halde Batı'nın bu olumsuz tarafı üzerinde pek durmaz. Oysa, Avrupa daha 1911 yılında Trablusgarp olayı ile vahşî yüzünü göstermeye başlamıştır. Fakat, milletimizin kalbinde derin yaralar açan, onu bir “var oluş – yok oluş” ikilemiyle karşı karşıya getiren Batı saldırıları 1912 sonrasında, Balkan Savaşı ve özellikle I.Dünya Savaşı (1914-1918) ile gerçekleşmiştir.

Bu devrede Âkif, Batı âlemine karşı, onların saldırgan tutum ve davranışlarından kaynaklanan olumsuz bir bakış sergiler Zira, “Medenî Avrupa” dediği Batı'nın kışkırtıp desteklediği Balkan toplumları (Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar), şâirin ifadesiyle <<Milletlerin en kahpesinden üç leîm ordu>> hâince bir saldırı düzenleyerek Osmanlı'yı gâfil avlamışlar; Balkanlardaki binlerce soydaşımızı katlederek görülmemiş bir vahşet sergilemişlerdir. Bu olayın sonucu, Balkanlar'dan İstanbul'a ve Anadolu'ya tersine bir göç başlamış; dört yüz yıl himayelerinde rahat bir şekilde yaşattıkları Balkan Hıristiyanlarının insafına terk edilen o bölgedeki soydaşlarımız, tarihte görülmemiş zulüm ve baskılara maruz kalmışlardır.

Bu olay şâiri derinden etkilemiştir. Bu yüzden içindeki isyânı haykırmadan edemez:

“İlâhî, şer'-i ma'sumun şu toprakları yurdu...
Nasıl te'yîd-i kahrın en rezîl akvâma vurdurdu?
Evet, milletlerin en kahpesinden, üç leîm ordu,
Gelip tâ sînemizden vurdu, seyret hem, nasıl vurdu:
Ki istikbâl için çarpan yürekler ansızın durdu!”⁴⁴

⁴² Mehmed Âkif, a.g.e., s.187.

⁴³ Mehmed Âkif, a.g.e., s.187.

⁴⁴ Mehmed Âkif, a.g.e., s.193.

Felâketler, bununla da bitmez. Her yeni gün daha acı, daha kahredici ve daha canice olaylarla dolu, daha feci felâketler getirmeye başlayınca Âkif, önceleri “Medenî Avrupa” olarak bahsettiği Batı dünyasına veryansın ederek, hakaretler yağdırır. Çünkü, Batı’nın gerçek yüzüyle karşılaştıklarını anlamışlardır. O nedenle Batı’ya duyduğu nefret ve kinin etkisiyle şöyle haykırır:

“Tükürün Ehl-i Sâlibin o hayâsız yüzüne!
Tükürün, onların asla güvenilmez sözüne!
Medeniyet denilen maskara mahlûku görün:
Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün!”⁴⁵

Şâir öfkesini yenemeyip olup bitenleri duygusuz, kaygısız ve miskince izleyen Doğu (Şark) dünyasına döner; aynı manzumenin bir mısraında, <<Tükürün cephe-i lâkaydına, Şark’ın tükürün!>> diyerek onlara da hakaret yağdırır. Bundan böyle Âkif’in zihninde “medeniyet” kavramı “vahşet”, “canavarlık” ve “kahpelik” kavramlarını çağrıştırmaya başlamıştır:

“Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyet denilen kahpe, hakikat yüzüz.”⁴⁶

Tüm dünyası maddiyat olan Batılı, çıkarıcıdır. Dolayısıyla ruhsuz ve duygusuz bir toplumdur:

“..... <<Avrupalı>>
Denince rûhu sağır, kalbi his için kapalı.”⁴⁷

Bunun içindir ki, Batı’nın kışkırtmasıyla Osmanlı’ya karşı ayaklanarak bağımsızlık peşinde koşan bazı Müslüman teb’ayı, Âkif şu dizelerle uyarır:

“<<Medeniyet!>> size çoktan beridir dış biliyor;
Evvêlâ parçalamak, sonra da yutmak diliyor.”⁴⁸

Nitekim Çanakkale Savaşı ile Batı gerçek yüzünü, saklamaya bile gerek duymaksızın, daha da açığa vurmuş; emperyalist niyetini tüm dünyaya göstermiştir. Bu nedenle artık Âkif’in gözünde Avrupa, vahşeti ve saldırganlığı çağrıştıran bir kavram hâline gelmiştir. Şâir bu duygu ve düşüncelerle Safahat’ın “Âsım” başlıklı bölümünde (Altıncı Kitap) “Boğaz Harbi”ni anlatırken Batılı saldırganları şöyle vasıflandırmıştır:

“Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde – gösterdiği vahşetle <<bu: bir Avrupalı>>
Dedirir - yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahpesi yahut kafesi!”⁴⁹

Birinci Dünya Savaşı sırasında maskesi düşen Batı’nın, eline fırsat geçince Doğu dünyasına neler yapabileceği açık bir şekilde görülmüştür. Bu durumu çok iyi bilen Mehmet Âkif, Avrupalının sömürgeci, emperyalist bir politika güttüğünün altını çizdikten sonra her şeye

⁴⁵ Mehmed Âkif, a.g.e., s.199.

⁴⁶ Mehmed Âkif, a.g.e., s.201.

⁴⁷ Mehmed Âkif, a.g.e., s.342.

⁴⁸ Mehmed Âkif, a.g.e., s.206.

⁴⁹ Mehmed Âkif, a.g.e., s.425.

rağmen onları güçlü, hâkim duruma getiren faktörün bilimsel gelişme ile sanatta ve teknolojide gösterdikleri ilerleme olduğunu vurgular.

Bu nedenle, milletimizin Batı'yı izlemeye, örnek almaya çalışmasının gerekliliğine inandığını belirterek Âsım'ın sonuna doğru gençlere şu tavsiyede bulunur:

“Gezmeyin ortada, oğlum sokulun bir sapaya,
Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa'ya”

...

“Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz;
Sade Garb'ın, yalnız, ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
Fen diyarında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi suları
Aynı menbâları ihyâ için artık burada
Kafanız işlesin oğlum, kanal olsun arada.”⁵⁰

Bu maksatla Âsım şiirinin kurgusal kişileri olan Âsım ve arkadaşlarına, savaş dolayısıyla yarıda bıraktıkları öğrenimlerini vakit geçirmeden tamamlamaları; bilim ve sanat alanlarında kendilerini çok iyi yetiştirerek yurda dönmeleri hususunda birtakım uyarılarda bulunur. Çünkü onlardan milletimizi aydınlatmalarını beklemektedir. Bunun için de derhal Avrupa'ya (Berlin'e) dönmelerini ister:

“– İnkılâbın yolu mâdem ki bu yoldur yalnız,
Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek...
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!
Hani bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz!
Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz!
Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize;”⁵¹

diyerek, Âsım ve arkadaşlarını Batı'dan gerekli feyzi almaları hususunda iknâ etmeye çalışır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, K. (1967). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, II.
- Akyüz K. (1987). *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İstanbul.
- Ersoy, M. Âkif (1982). *Safahat*. Tertip eden: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul.
- Hanioğlu, M.Ş. (1989). *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*. cilt I, 2.Baskı, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1992). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul.
- Tevfik, F. (1985). *Rübâb-ı Şikeste*. Hz. Fahri Uzun, İstanbul.
- Gökalp, Z. (1967). *Türkçülüğün Esasları*. Hz. Mehmet Kaplan, İstanbul.

⁵⁰ Mehmed Âkif, a.g.e., ss.441-443.

⁵¹ Mehmed Âkif, a.g.e., s.444.